

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

TRYPILLIA CULTURE IN THE POPULAR SCIENCE INTERPRETATION OF DOKIA HUMENNA

Лаврусенко М.І.,

orcid.org/0000-0003-0052-5627кандидат філологічних наук, доцент,
вчитель української мови і літератури

Комунального закладу «Ліцей «Науковий» Кропивницької міської ради»

У статті аналізуються причини зацікавлення діаспорної письменниці Докії Гуменної дохристиянською історією України, коментується жанрова специфіка науково-популярних творів автора «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє».

В українську літературу Д. Гуменна увійшла в 1920-1930-ті роки. Прагнення писати правду завадило реалізації її мистецького таланту в радянській Україні. Переважна більшість творів автора була опублікована в еміграції.

У пошуках себе письменниця захопилася вивченням культури дохристиянської доби в Україні, була учасницею археологічних розкопок трипільських поселень.

Д. Гуменна вперше в українській літературі вдалася до реконструкції подій минулого, не зафіксованих писемними джерелами. Художні (роман «Золотий плуг», романи «Велике цабе», «Небесний змії», збірка мікронovel «Прогулянка алеями мільйоноліть») та науково-популярні (есеї «Благослови, мати», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє») твори присвячені цій темі.

Родзинкою літературних досягнень письменниці є її науково-популярна проза, присвячена трипільській та скіфській культурам. В есеях «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» наукова інформація корелює з авторським вимислом. Мова творів образна, що сприяє доступності сприйняття інформації. В основу епічних текстів цього жанру покладено аргументований діалог про культуру минулих епох. Авторка використовує професійну термінологію, цитує наукові праці, висловлює свою позицію щодо досягнень стародавніх цивілізацій.

Виклад різнофахового матеріалу в есеях «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» ґрунтується на законах риторики. Авторка звертається до читача, пояснює хід своєї думки чи вибір об'єкта аналізу.

Композиція творів нагадує наукове дослідження. У кінці есеїв подано список використаної літератури. Тексти творів поділені на сюжетно цілісні розділи, які наповнені відомостями з археології, етнографії, лінгвістики та інших галузей знань.

Діалог із читачем емоційний, насичений численними риторичними фігурами, домислами, про що свідчать як тексти творів, так і передмови до них.

Ефект читацької довіри до історико-археологічного матеріалу в науково-популярній прозі Д. Гуменної створюється через використання наукової та художньої оповідних манер. Мовна канва творів насичена метафорами, авторськими неологізмами, риторичними запитаннями та окликами.

Ключові слова: Докія Гуменна, трипільська культура, науково-популярна белетристика, есей, діаспорна література.

The article analyzes the reasons for the diaspora writer Dokia Humenna's interest in pre-Christian history of Ukraine, comments on the genre specifics of popular science works of the author "Blahoslovy, Maty!", "Rodynni albom", "Mynule plyve u pryideshnie", the specifics of their interpretation of historical and archaeological information.

D. Humenna entered Ukrainian literature in the 1920s and 1930s. The desire to write the truth hindered the realization of her artistic talent in Soviet Ukraine. The vast majority of the author's works were published in exile.

In search of herself, the writer became interested in studying the culture of pre-Christian times in Ukraine, she was a participant in the archaeological excavations of Trypillia settlements.

For the first time in Ukrainian literature, D. Humenna resorted to the reconstruction of events of the past that were not recorded in written sources. Fiction (novel "Zoloty pluh", novels "Velyke Tsabe", "Nebesnyi zmi", a collection of micro-novels "Prohulianka aleiamy milionolit") and popular science novels (essays "Blahoslovy, Maty", "Rodynni albom", "Mynule plyve u pryideshnie") are devoted to this topic.

The highlight of the writer's literary achievements is her popular science fiction, dedicated to the Trypillia and Scythian cultures. In the essays "Blahoslovy, Maty!", "Rodynni albom", "Mynule plyve u pryideshnie", scientific information correlates with the author's conjectures. The language of prose is figurative, which contributes to the accessibility of the perception of information.

Epic texts of this genre are based on a reasoned dialogue about the culture of the past epochs. The author uses professional terminology, cites scientific works, expresses her position on the achievements of ancient civilizations.

The presentation of various material in the essays "Blahoslovy, Maty!", "Rodynni albom", "Mynule plyve u pryideshnie" is based on the laws of rhetoric. The author addresses the reader, explains the course of her opinion or the choice of the object of analysis.

The composition of the works is founded on the rules of scientific research. At the end of the works there is a list of references. The texts of the essays are divided into plot-complete sections filled with information on archeology, ethnography, linguistics and other fields of knowledge.

The dialogue with the reader is emotional, it is full of numerous rhetorical figures, conjectures, as evidenced by both the texts of the works and the prefaces to them.

The effect of the reader's trust in the fiction of historical and archaeological material in the popular science prose of D. Humenna is created by the correlation of scientific and artistic narrative manners. The linguistic outline of the works is rich in metaphors, author's neologisms, rhetorical questions and exclamations.

Key words: Dokia Humenna, Trypillia culture, popular science fiction, essays, diasporic literature.

Постановка проблеми. Ім'я Докії Гуменної мало відомо українському читачеві. Вона – діаспорна письменниця, але перші проби пера авторки були в буремній і хаотичній Україні 20–30-х років ХХ століття. Оригінальна манера письма, помножена на прагнення говорити правду, не віталась у країні Рад, тому Д. Гуменній довелося змінити багато професій, шукати себе, але при цьому вона не покинула літературної справи. У часи Другої світової війни з мішком своїх книг авторка полишила батьківщину й опинилася за океаном – у Сполучених Штатах Америки. Саме за межами материкової України з'явилися твори мисткині про дохристиянську історію рідного краю, про життя непересічних людей у радянську добу, про складне емігрантське буття.

Українському читачеві проза Д. Гуменної відкрилася з 90-х років ХХ століття, коли був надрукований роман «Діти Чумацького шляху», есей «Родинний альбом», спогади «Дар Евдотеї». З усіма творами письменниці, виданими за кордоном, сучасний реципієнт може познайомитися на сайті «Діаспоріяна». Однак літературний спадок авторки мало популяризований і тому не відомий пересічному українцеві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні доробок мисткині добре знаний в колах літературознавців. Грані таланту Д. Гуменної прокоментовані в розвідках діаспорних й материкових фахівців-філологів П. Сороки, В. Петрова, Т. Ніколюк, О. Несіної, Г. Костюка, М. Мушинки, Л. Онишкевич, І. Іщук-Пазуняк, Ю. Мариненка, А. Погрібного та ін., проте діалог про письменницю потребує свого продовження. Аргументом щодо актуальності цієї розмови є те, що авторка одна із небагатьох українських літераторів, які в науково-популярній та художній формі знайомлять світ зі здобутками трипільської культури. Темі дохристиянського буття України присвячені її науково-популярні есеї «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє», роман «Золотий плуг», повісті «Велике Цабе», «Небесний змії», збірка мікронovel «Прогулянка алеями мільйоноліть», оповідання і нариси «Ромашки на схилах», «З історії сивої давнини», «Таємниця черепка». Зауважимо,

що в українській прозі глибин національного прабуття часів Трипілья торкнувся В. Кожелянко в романі «Третє поле» (2007). Отже, Д. Гуменна вперше й найцілісніше в нашому красному письменстві осмислила ті часи, уявлення про які створюють археологічні рештки.

Постановка завдання. У пропонованій розмові про письменницю ставимо перед собою завдання з'ясувати обставини і причини звернення Д. Гуменної до теми трипільського минулого України, особливості жанрової природи творів авторки, що в науково-популярному форматі осмислюють праісторичні часи, а також специфіку інтерпретації археологічних відомостей у них.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, зацікавлення Д. Гуменною матріархальною культурою відбулося тоді, коли майбутня письменниця вчилася у Ставищенській педагогічній школі. Авторка з особливою теплою і вдячністю згадує свого вчителя Віталія Самійленка, котрий у позааудиторний час знайомив вихованців з темами для загального розвитку. «Моє шанування Віталія Михайловича дійшло вершка, – пише мисткиня, – коли він зібрав нас отак у неділю і розповів про матріархат, американського дослідника Луї Моргана, що відкрив цю стародавню форму суспільного ладу й написав книжку про постання й розвиток інституції родини, і що ця книжка лягла в основу дальших дослідів про розвиток людини й її суспільних організацій» [1, с. 141]. Згадуючи про історію появи повісті «Велике Цабе», Д. Гуменна наголосить, що саме лекції наставника стануть поштовхом до написання творів на доісторичну тему «через десятки років» [1, с. 141].

Захоплення авторкою дописемними матріархальними часами було пов'язане і зі ставленням до неї радянської критики. За правдомовні нариси «Ех, Кубань, ти Кубань хлібородная», «Стрілка коливаються», повість «Кампанія» письменниці прикріпили ярлик «куркульської агентки в літературі» і заборонили друкуватись. Мисткиня відчувала себе чужою на батьківщині, де правила радянська влада. Вона шукала себе в різних сферах: «Скільки вже професій перепробовано – жодна не

підходить мені, кожна – наче тюрма, кожна заважає робити те, для чого я народжена» [3, с. 270].

Єдиний світ, де комфортно почувалася авторка, – це світ літератури. У спогадах «Дар Евдотеї» Д. Гуменна напише, що її лектурою стали книги про первісну людину. Письменниця читала твори Роні Старшого, Луї Моргана, Джозефа Фрезера, Катерини Грушевської та ін. («... читаючи про примітивні суспільства і уявляючи себе серед них, ставало мені радісно, легко, затишно. Це – мій світ! Бо цей, що в ньому живу, – виштовхує, я не маю в ньому місця, він мені нецікавий!» [3, с. 270–271]. Вона відвідувала бібліотеку Академії наук, Інститут археології з метою якнайбільше прочитати про первісні епохи на території України.

Студіювання книг про праісторичні часи не було зрозумілим для сучасників письменниці. Євген Плужник і Сергій Мьортвий називали її примітивною, але Д. Гуменна була їм вдячна, зауважуючи: «Так я знайшла нову жилу... То й був зародок моїх майбутніх творчих задумів, зерно моєї самоосвіти. У цьому світі примітивних я знайшла повноту й радість, якої не дано було мені в реальності. Той світ моїх примітивних родичів став мені більшою реальністю, ніж дійсність» [3, с. 272].

В інтерв'ю редакторів часопису «Сучасність» Л. Онишкевич мисткиня зазначала, що ідея прокоментувати в популярній формі дані археології у неї виникла, коли радянська критика викреслила її зі списку письменників: «Так, виходом з задухи цієї «ідеологічної жуйки» стало моє ненаситне зацікавлення доісторичною людиною, шукання якоїсь іншої, опріч радянської, дійсності... Вже тоді я пробувала сили передати в белетристичній обробці археологічні відкриття» [9, с. 66].

Авторка жалкувала, що не вивчала археологію, проте увесь вільний час вона читала звіти про розкопки, описи археологічних пам'яток. Мисткиня свою місію бачила в тому, щоб «переводити сухі звіти на зрозуміле всім літературне плетиво. Якщо в західній літературі є такий жанр, то чому й у нас не можна його плекати? В цій ділянці я не маю жадної конкуренції» [4, с. 273].

Прикметно, що шукаючи себе в темі прадавньої історії України, Д. Гуменна стала учасницею археологічної експедиції в село Халеп'є на Київщині разом з Т. Пассек, Є. Кричевським, М. Макаревичем, В. Петровим, Н. Кордиш. Спогад про цю подію в житті авторка занотувала у другому томі «Дару Евдотеї». На кількох сторінках книги письменниця розповіла про своє захоплення роботою вчених-дослідників, а, головне,

висунула власні припущення-розуміння трипільської культури. Міркування авторки виписані у науково-популярному стилі. Це й оцінка позицій учених щодо трипільської культури (Вікентія Хвойки, Петра Курінного та ін.), і власні роздуми, побудовані на аналізі народних традицій. Висновки Д. Гуменної викликають довіру читачів своєю аргументованістю. Наприклад, гіпотезу В. Петрова про те, трипільська жіноча статуетка, яку знаходили в кожному помешканні, символізує Покрову письменниця підкріплює розповіддю про звичай жінок із Черкащини носити на свято оборонниці жіноцтва до церкви мисочку з їжею, яку розділяли між собою усі прихожани, демонструючи в такий спосіб єдність роду. Ці спостереження приводять авторку до думки про потребу об'єднання зусиль археологів й етнографів для дослідження матеріальних знахідок трипільської культури: «Не виключено ж, що місцеве населення – прямі нащадки давніх трипільців...» [3, с. 282].

Д. Гуменна прагнула донести до читача максимально правдиву інформацію про дописемні часи України. Авторка неодноразово підкреслювала науковість своїх творів, проте зауважувала: «Я не професіонал-археолог» [8, с. 142]. Письменниця вказувала на необізнаність тих учених, які відносили її прозу до наукової літератури: «Очевидно такі «критики» вказують лише на свою безграмотність, вони не знають, сараки, що це особливий літературний жанр, дуже успішно розвинений у світовій літературі» [9, с. 68]. Д. Гуменна також погоджувалася, що її твори мають наукову основу, але у відповіді на запрошення П. Толочка взяти участь у святкуванні 100-ліття відкриття трипільської культури писала: «Я не є професіонал-археолог... Я вважаю себе аматором. Що все життя безвідмовно зацікавлена трипільською культурою в Україні, бо вбачаю в українському побуті й етнографії, віруваннях і звичаях великий зв'язок із тими, чиї протоміста тепер відкрила й досліджує археологія» [8, с. 142].

Отже, зацікавлення Д. Гуменною давніми цивілізаціями сформувалося під впливом учителя В. Самійленка, для авторки воно стало своєрідним панциром-захистом від цькування партійною критикою в 30-і роки ХХ століття. Потреба фахового пізнання праминулих епох у письменниці була зумовлена мистецькою метою «популяризувати те, що вже відкрила археологія» [3, с. 277], довести право говорити про витоки історії українців з часів матриархального Трипілья.

Джерелами реконструкції дохристиянської історії письменницею у творах «Благослови,

Мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» стали відомості з археології, етнографії, міфології, фольклору, лінгвістики, тобто її твори побудовані на науковому матеріалі, а, отже, вимагають специфічного підходу до аналізу.

У дисертації «Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст.» Н. Зелінська слушно говорить про екстраполяцію прийомів загальної поетики на потреби аналізу наукового твору. Тексти наукової публіцистики авторка пропонує оцінювати на рівні тематики, літературної форми та засобів вираження викладу змісту [6]. На наш погляд, ця схема є прийнятною й для визначення поетики есеїв Д. Гуменної, проте вона вимагає деяких уточнень. Контекст тематики варто оцінювати через проблему та ідею творів. Щодо літературної форми з її структурно-семантичними рівнями, то у визначенні жанрів своїх творів письменниця наголошує на есеїстичній наративній (оповідній) структурі тексту, яка, за висновками літературознавців (О. Галича, Г. Швець та ін.), дає право автору на власну інтерпретацію порушеної проблеми. Структурно-семантичному рівню такого тексту, як і науковій публіцистиці, властиві полемичність, риторичність та образність [6, с. 20–21]. Саме ці аспекти ми врахуємо, досліджуючи специфіку інтерпретації Д. Гуменної фахових розвідок.

Жанрово означуючи свою прозу, яка у науково-популярній формі висвітлювала історію пра минулого України, мисткиня вжила термін «белетристика на науковому тлі» [5, с. 6]. Зауважимо, що свої епічні здобутки цього плану вона називає по-різному. У підзаголовку до «Благослови, мати!» письменниця вказує, що це – «казка-есеї», «Родинний альбом» – «есеї», «Минуле пливе у прийдешнє» – «розповідь про Трипілля».

Таке авторське різнотлумачення жанрової природи науково-популярних розмислів позначилося і на висновках дослідників-літературознавців. У монографії «Докія Гуменна. Літературний портрет» П. Сорока вказує, що твір «Благослови, мати!» написаний у формі «інтригуючої казкової оповіді» [12, с. 309]. «Родинний альбом», за висновками вченого, – це «грунтовна і фахова наукова монографія, викладена не академічним сухим стилем, а просто, ясно і доступно» [12, с. 313]. В есеї «Минуле пливе у прийдешнє», на думку літературознавця, Д. Гуменна «подає своє бачення української праісторії, але це не абстрактне бачення, а живе, художньо переконливе, наснажене образно документальною точністю» [12, с. 342]. Зразками «історіософічної та

міфологічної візії» твори на дохристиянську тематику письменниці називає Г. Костюк [7, с. 70]. Уточнюючи таке визначення, він, зокрема, відносить есеї «Благослови, мати!» та «Родинний альбом» до жанру наукової фантастики. Подібної позиції дотримується й Т. Садівська, наголошуючи, що цей жанр у творчості Д. Гуменної був зумовлений «передусім суспільно-політичними процесами в Україні 30-х рр.» [11, с. 72]. Слушність висновків дослідниці підтверджує й лист авторки до М. Мушинки від 22 жовтня 1994 року: «Я задибалась від канцелярщини, в мені роїлися в голові творчі задуми... Трипільська культура на землях, де я народилася... Писати ж, як партія каже, в мені не було ні уміння, ні бажання» [8, с. 140].

Враховуючи специфіку komponування змістових основ творів Д. Гуменної «Благослови, Мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє», гадаємо, що їх доцільно було б віднести до жанру науково-популярної белетристики, ознакою якого є синтез у есеїстичному форматі різнофахових відомостей. Мова прози такого штибу образна, що сприяє доступності сприйняття інформації.

Оцінюючи композицію есею Д. Гуменної «Минуле пливе у прийдешнє», П. Сорока зазначав, що вона «нагадує настільну мозаїку чи фреску» [12, с. 344]. Ця риса властива усім творам науково-популярного жанру авторки. Тексти поділяються на сюжетно завершені розділи, наповнені інформацією з археології, етнографії, мовознавства та інших галузей знань. Оповідь оздоблена ілюстраціями археологічних знахідок, які супроводжуються авторським коментарем. Есеї нагадують наукові праці, оскільки мають списки використаних джерел (до кожного твору – більше 200 позицій, оформлених за правилами бібліографії), на які письменниця посилається для доведення своїх гіпотез. Аргументація актуальності досліджуваної проблеми наявна у передмовях до творів.

Важливим змістовим компонентом есеїв «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» Д. Гуменної є фахові дослідження історико-археологічного змісту, які містять відомості про матеріальні здобутки трипільської доби.

Науково-популярні есеї авторки коментують полеміку істориків щодо зв'язку нашої культури з культурою трипільців. Головна її риса – аргументованість. У висвітленні наукового діалогу Д. Гуменна посилається на археологічні дані, застосовує класичну для дослідницьких праць методологію аналізу, синтезу та спостереження над висновками фахівців.

Ефект довіри до написаного в белетристиці авторки досягається завдяки використанню фахової термінології. Наприклад, в есеї «Благослови, Мати!» читаємо детальний коментар щодо кам'яної доби (палеоліту), зокрема, що він «поділяється на кілька окремих епох, головню за показниками техніки виробів кам'яного і кістяного знаряддя: шель, ашель – найдавніший палеоліт; мустьє – середній палеоліт, часи неандертальця; пізній палеоліт поділяється на три доби: оріньяк, солютре, мадлен» [1, с. 8]. Д. Гуменна не порушує наукової правди, бо схожу класифікацію цієї історичної епохи знаходимо в розвідці Н. Полонської-Василенко [10, с. 41–45].

У своїх науково-популярних творах письменниця об'єктивно белетризує наукові полеміки, які точаться навколо трипільської культури, проте чітко означає і власну позицію. Есеї «Благослови, Мати!», «Минуле пливе у прийдешнє» змальовують дискусії істориків відносно витоків неолітичної культури Трипілля. Д. Гуменна підтримує думку Вікентія Хвойки, Михайла Грушевського про автохтонність цієї культури на території України, але не ігнорує й позиції опонентів – археологів Вадима Щербаківського, Тетяни Пассек, які вважають, що вона прийшла на наші землі «з Малої Азії, з Месопотамії, шляхом через Балкани-Дунай» [1, с. 87]. В есеї «Минуле пливе у прийдешнє» авторка згадує й гіпотезу Сергія Бібікова, який вважає трипільську культуру спільним витвором автохтонів і племен Середземномор'я. Д. Гуменна тонко відчуває аспекти коментованої проблеми, бо суперечки щодо походження здобутків Трипілля точаться в сучасній археологічній науці й дотепер.

Мисткиня актуалізує й проблему зникнення трипільської культури з теренів України. В есеї «Минуле пливе у прийдешнє» авторка систематизує погляди науковців на цю проблему, а також удається до припущень, яким чином відбувся перехід від матріархальних до патріархальних суспільних відносин: «А чи зміни побуту й населення, зрушення й перетасування відбувалися у супроводі бурхливих воєн, пожеж, втечі населення, впливу подоланих і появи тріумфальних лав переможців – вершників? ... Чи може переможці мирним шляхом схрещувалися з автохтонами...? Може й через навалу, а може й так: сильніші племена ще боронилися, от чому їхні оселі спалені...» [4, с. 140–141]. Авторська оповідь логічна, аргументована, емоційно забарвлена. Вона спонукає читачів до роздумів.

Спираючись на численні приклади з археології, письменниця стверджує культовий статус жін-

ки-матері в неолітичному суспільстві. Д. Гуменна доводить, що трипільські жіночі фігурки – це символ Юнгівського архетипу Великої Матері – універсального начала, яке об'єднувало світ живих і мертвих. Авторка припускає, що аграрна трипільська людність за жіночою глиняною фігуркою бачила Матір-Землю. Свою думку вона аргументує детальними описами статуеток, виліплених з глини та зерна, а також розписів керамічних виробів: «Трипільці й для землі мали знаки, їм зрозумілі. Оці чотирикутники з крапками всередині можуть означати засіяне поле, зерно, і матір, що і є земля» [4, с. 183]. Знаки неолітичної кераміки письменниця бачить і у вишивках сучасних українських рушників. Прикметно, що суголосні гіпотези висувують і сучасні дослідники М. Відейко, Ю. Шилов.

Систематизація позицій щодо трипільських фігурок Т. Пассек, В. Петрова, Т. Мовші приводить Д. Гуменну до висновку, що трипільське населення «не було расово однотайне» ([4, с. 178]. Письменницьке єство допомагає їй пофантазувати й щодо специфіки одягу, зачісок, прикрас трипільської жінки. Літературознавець П. Сорока, зауважує, що логіка думки авторки «оригінальна й неспростовна, стежити за нею цікаво і приємно, бо це не тільки логіка науковця, а й людини творчої, що мислить оригінально, має яскраву й самобутню уяву» [12, с. 304]. Показовим у цьому плані є опис мисткинею поселень трипільців: «Були вони овальні, продовгасті, із кількома огнищами в ряд, часом навіть і десятма. Стіни ... роблені з плетеної лози, валькованої глиною. Верх перекривали гіллям, очеретом, шкурами, й засипали землею або дерном, так що виходив такий продовгастий горб, що на ньому росли трава, а може й кущі та дерева» [4, с. 71]. Подібну рису простежуємо й у коментарях авторки щодо знарядь праці трипільців: «... кістяні рівні серпи, із вкладеними в пази дрібними кремінними зубцями. Зернотертки – часом навіть і по 25 штук у одній хаті (Поливанів Яр). І скрізь мотики із оленячого рогу ... Тут же майстерні, де вироблялися долота, свердла, тесла, клини, ножі, скребачки, кістяні протинки, голки з вушками, шила» [4, с. 72]. У цих судженнях – і документальна точність, й мистецьке бачення проблеми.

Фахова термінологія, цитати наукових розвідок, діалогічна оповідна манера, яка корелює позиції дослідників з авторською позицією, засвідчують аргументованість висновків щодо культури Трипілля у науково-популярних творах Д. Гуменної «Благослови, Мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє».

Оповідь науково-популярної белетристики мисткині емоційна. Авторське зацікавлення прадавніми епохами передається і читачеві.

П. Сорока зауважує, що письменниця «гармонійно поєднує дії репортера і спостерігача з художнім домислом, мистецьким перетворенням побаченого і пережитого в яскраві художні образи» [12, с. 341–342]. В есеї «Минуле пливе у прийдешнє» Д. Гуменна захоплює читача розмовою про орнаментацию трипільського посуду: «Крім жолобчастих ліній, спіралей і всяких там заморок-викрутасів, вже з'являється мальований посуд. На цеглястому, оранжевому, червоновому, рожевому тлі майстерниці малювали мистецькі візерунки чорним та білим. Або ж – на суцільному білому тлі виводили візерунки червоною барвою і обводили їх чорним пружком. Або ж – вдало комбінували дві манери: жолобчасту і в кольорах» [4, с. 86–87]. Ці спостереження письменниця доповнює коментарем-захопленням оригінальністю матеріальної культури Трипілья і закликом до реципієнта відкрити її для себе: «Невичерпна була фантазія керамісток, як показують тільки деякі врятовані для науки (і для нас, смертних!) зразки... Не забуваймо ж, що вони не мали гончарного кола, а формували посуд від руки. Не диво, що саме кераміка є провідним орієнтиром для археологів у визначенні доісторичних культур та їх часу» [4, с. 87].

Наративний дискурс науково-популярної белетристики Д. Гуменної побудований за законами риторики. У структурі есеїв «Благослови Мати», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» авторка звертається до читача, пояснює хід своєї думки або ж вибір об'єкта аналізу. Уявного реципієнта письменниця називає «вибачливим», «терплячим» та ін., у такий спосіб налаштовуючи його на сприйняття фахової інформації.

Оповідь у творах Д. Гуменної логічна й аргументована. Наприклад, у розмові про культ жінки-матері в добу неоліту в есеї «Благослови, Мати!» авторка спочатку доводить зв'язок керамічних трипільських статуеток з хліборобським культом наших предків, потім коментує малюнок-спіраль на жіночих фігурках, що символізує важку й небезпечну дорогу до вирію (уособлення ідеї помирання – воскресіння зерна), простежує єдність культу матері з культом бика, на завершення – ділиться своїми припущеннями щодо імені трипільської богині-матері. Прикметно, що письменниця аналізує найдрібніші деталі фахових спостережень, аби переконати читача у правдивості своїх гіпотез. Вона акцентує увагу

реципієнта на проблемі з допомогою риторичних запитань, окликів, звертань. Письменниця не тільки аналізує, а й синтезує наукові концепції, вдаючись до образного мовлення: «Назавжди залишилась із цим народом стійкість селянства, що на своїх плечах виносить завірюхи й бурі, підбої, завоювання й розгроми. Невмируща хліборобсткість, любов до співу, до землі, невідомне годування всіх навколо себе ззовні, та й широка гостинність до всіх приходів у себе в хаті [1, с. 123].

Подібно побудований і сюжет есею Д. Гуменної «Родинний альбом». У розділі «Тінь Сумеру» авторка проводить паралель між українським неолітом і здобутками культури Греції, Єгипту, Шумеру, Месопотамії, о. Крит, Індії. Трипільська культура «вразила весь світ сьогодні через чотири тисячі років своєю пишно розмальованою невичерпними варіантами спіралі керамікою. Ця кераміка має таку спільність із балканською та крито-мікенською, що навіть важко їх досліджувати окремо, не встановлюючи зв'язку» [5, с. 67–68], – підкреслює авторка й актуалізує увагу читачів риторичними запитаннями: «Чи можна твердити, що й ті таємничі трипільці, які жили 4-5 тисяч років тому на Україні, і яких ми вважаємо предками слов'ян, що були вони з походження сумерійці? Хто були ці творці неповторної мальованої кераміки, естети й господарі?» [5, с. 69]. Питальна інтонація змінюється системним аналізом української лексики та традицій, що вказують на їхню спорідненість з культурами найдавніших світових цивілізацій.

Риторичний формат має й розмова про відкриття неолітичних протоміст на території України в есеї Д. Гуменної «Минуле пливе у прийдешнє». «Як тут – нова сенсація! – читаємо у творі. – Рознеслася вістка по всьому світі, навіть у американських газетах сповіщено, що в Україні відкрито нове місто, «старше за Вавилон»! І де? У самому серці України... с. Майданецьке біля містечка Тального на Уманщині» [4, с. 56]. Зацікавивши реципієнта, авторка повідомляє про методологію аерофотозйомок, що сприяли відкриттю першоміст – Майданецького, Добровод, Тальянки. Письменниця белетризує фахові дослідження про перші великі поселення, говорить про їхню роль у розвитку неолітичної цивілізації на території України. Дослідження питання появи перших міст неоліту – актуальна проблема й сучасної історичної науки (наприклад, розвідки М. Відейка та ін.), а це засвідчує добру обізнаність мисткині з фаховими розвідками дохристиянської доби України.

В есеях Д. Гуменної «Благослови, Мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє» домінує науково-популярний стиль, який слугує авторському прагненню максимально правдиво розставити акценти вивчення української праісторії. Водночас оповідна манера творів авторки не позбавлена й художнього стилю. Мова есеїв багата на образні вислови. На порівнянні, наприклад, будується вислів щодо тотемних часів у романі «Родинний альбом»: «Сліпучою блискавкою прорізує тьму забуття тотемізм» [5, с. 70]. Цим же тропом послуговується письменниця, коли коментує складність розмови про дописемні часи: «Усе це розійшлося, розпливлося, як руїни колишнього палацу, що стояв купою глини» [5, с. 179]. Метафоричною є назва роману «Минуле пливе у прийдешнє» та ін.

Мова романів Д. Гуменної рясніє авторськими неологізмами. Перший розділ есею «Благослови, Мати!» письменниця називає «Камертонодзень», чим образно підкреслює зв'язок минулого із сучасним. Епоху палеоліту у цьому ж творі означає як «легендовагітну добу», припускаючи, що в цей народжувалися міфи. Часи анімістично-тотемно-культового існування в «Родинному альбомі» письменниця називає «часами немовлятності».

Прикметою романів Д. Гуменної про дохристиянські часи в Україні є використання прикладок, як-от: «отари-табуни», «степ-тундра», «роду-племені», «жінка-мати» («Благослови, Мати!»), «хрести-підвищення», «людина-звір», «звір-божество» («Родинний альбом»), «Артеміда-Діяна», «Жінка-Всесвіт», «табунища-отарища» («Минуле пливе у прийдешнє») та ін.

Науково-популярної есеї мають ліричні відступи. «А он там, за тими кущами куриться ще один димок, чому туди не завертає наша ватага мисливих. – Домислює Д. Гуменна про спосіб життя людей часів палеоліту в романі «Благослови, Мати!» й додає: – Е, бо там – чужі матері! – Та чи не однаково? – Ну, та як же ж, кожен з них, що йдуть і в такт вигукують: «Ю – га – га!», кожен з них знає, що он та мати, а не яка інша, привела його колись маленьким на світ» [1, с. 17].

Ліричні відступи містять висновки авторки щодо досліджуваної доби: «Життя стало важке й небезпечне. Та й не було вже тих, що вмili виробляти гарний посуд, розмальовувати хати, як то старі люди пам'ятають» [1, с. 127].

У формі ліричного відступу-узагальнення подає Д. Гуменна в есеї «Родинний альбом» візію

про зміну неолітичної епохи землеробів скотарями: «Вже давно розвалились, поросли бур'янами і вкрилися шаром масного чорнозему урочища на взгір'ях, що колись були мальовничими селищами первісних хліборобів і керамістів... Життя перенеслося в степи... Череди росли і множилися, а разом з цим багатіли скотарі пастухи...» [5, с. 93].

Прикметою есею «Минуле пливе у прийдешнє» є те, що у структуру оповіді авторка вводить художнє оповідання «З історії сивої давнини», яке було написане і видане нею ще у 1938 році. Це розповідь про екскурсію, яку проводить археолог Т. Пассек неолітичним поселенням. Читач дізнається з твору не тільки про здобутки епохи Трипілля, а й про проблеми, з якими стикаються археологи, реконструюючи давні часи.

Мовна канва творів науково-популярної прози Д. Гуменної багата на метафори, авторські неологізми, риторичні питання та оклики. У композиції творів наявні ліричні відступи.

Висновки. Проведене спостереження дає нам право зазначити, що Д. Гуменна зацікавилася праісторичним минулим України ще у шкільні роки під впливом лектури Віталія Самійленка. До мистецької інтерпретації цієї теми авторка прийде у 30-і роки ХХ століття, коли її за правдомовні твори радянська критика викреслить із літературного процесу. У пошуку себе письменниця студіюватиме фахові розвідки про дописемні епохи, стане учасником археологічних розкопок трипільського поселення.

В еміграції з-під пера мисткині вийшла науково-популярна (есеї «Благослови, мати!», «Родинний альбом», «Минуле пливе у прийдешнє») й художня (роман «Золотий плуг», повісті «Велике Цабе», «Небесний змій», збірка мікроновел «Прогулянка алеями мільйоноліть» та ін..) проза, у якій висвітлюються дохристиянські культурні набуток наших предків. Науково-популярні роздуми Д. Гуменної над історико-археологічним матеріалом побудовані на аргументованому, емоційно-риторично-образному діалозі з реципієнтом про висновки фахівців щодо найдавніших часів України. Головний пафос прози авторки – максимально правдиво розповісти читачеві про найдавніші сторінки нашого буття, зокрема підкреслити генетичний зв'язок сучасної української культури з культурою Трипілля, закликати попри всі суспільні колізії вивчати свою історію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменна Д. Благослови, мати! Київ. Видавничий дім «КМ Академія», 1995. 288 с.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Т. 1. Київські кручі. Балтимор. Торонто. Українське видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1990. 306 с.
3. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Т. 2. Жар і Крига. Балтимор. Торонто. Українське видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1990. 346 с.
4. Гуменна Д. Минуле пливе у прийдешнє. Нью-Йорк. Видання Української вільної Академії Наук в США, 1978. 384 с.
5. Гуменна Д. Родинний альбом. Нью-Йорк. Об'єднання українських письменників «Слово», 1971. 352 с.
6. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика ХІХ – початку ХХ ст. Автореферат дисертації д. філол. н. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2004. 36 с.
7. Костюк Г. На перехресті життя та історії. *Сучасність*. 1978. № 4 (172). С. 50–75.
8. Мушинка М. П'ять разів «похоронена», а все ж таки жива. *Сучасність*. 1995. № 4. С. 139–143.
9. Онишкевич Л. Розмова з Докією Гуменною. *Сучасність*. 1984. № 11. С. 61–68.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1. до середини ХVІІ століття. Київ. Либідь, 1992. 591 с.
11. Садівська Т. Твори Докії Гуменної в контексті «наукової белетристики». *Слово і час*. 2004. №3. С. 70–76.
12. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. До 100-ліття з Дня народження письменниці. Тернопіль: «Арій», 2003. 496 с.